

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VI. Dizi - Sayı: 4^b

FERİDUN NAFİZ UZLUK

TOPLU MAKALELER

II. CİLT

MEVLÂNÂ, MEVLEVİLİK VE TÜRK DİLİ

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN

Prof. Dr. Berna ARDA

Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ

ANKARA, 2017

Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle:

VELED ÇELEBİ (1868-1953)⁵⁹

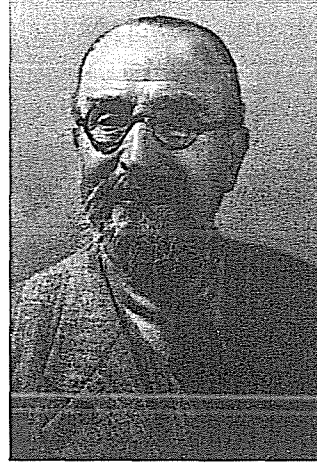
Türk ilinin, Türk dilinin yetiştirdiği değerli insanlardan birisi olup bereketli, uzun ömrünü özellikle Türk dilinin arınmasına, Türk sözlerinin yazılmasına, Türkçe sözlüğün meydana getirilmesine harcamıştır.

SOYU SOPU:

Babası başından, anası başından Mevlâna ocağına bağlıdır. Hicrî 1284/1868 yılında Konya'da Çelebi sokağında Mustafa Necip Çelebi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kendisinden yaşça büyük iki, küçük bir erkek kardeşi vardı.

ÖĞRENİMİ:

Bütün büyük adamlar gibi onu da çok erkenden istidatlı, kabiliyetli, çalışkan olarak görmekteyiz. İlk mektebi bitirdikten sonra o zamanlar Sadrazam olup daha sonra Konya'ya vali olarak gelen Sakızlı Esat Paşanın açtığı Rüştîye Mektebinde oku-

⁵⁹ *Selâmet*, 1962, S. 2, s. 12-13, 18.

muş, sonra Mevlâna türbesine bitişik Sultan Veled Medresesi diye ilim âleminde büyük bir yeri olan yuvasında 6 sene kadar öğrenim yapmış, burada Farsçasını çok ilerletmiş, Arapçadan da güç olmayan metinleri sökmeye başlamıştır. Mart 1305/1889 tarihinde İstanbul'a giderek Eyüp'teki Bahariye Mevlevihane'sine misafir olmuştur.

O zamanlar Bahariye şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede idi. Yenişehirli Avni beyin kayınbiraderi olan Şeyh Hüseyin Efendi; şiir, musiki, güzel söz söylemek gibi Tanrının her kula ihsan buyurmadığı sungulara sahipti. Burada birçok büyük insanlarla tanışıp görüştü. Onlar arasında şöhreti hala zamanımıza kadar ulaşan Ahmet Mithat, Muallim Naci, Şeyh Osman Şems, Üsküdarlı Talat, Necip Asım, Şeyh Vasfi, Faik Reşat, Hacı Ratip, Divanı Muhasabat Reisi Zühtü, Şurayı Devlet Reisi Sahip Molla, Rezaizade Ekrem, Samih Rifat, Müstecabizade İsmet beylerle, Yenikapı Şeyhi Celal, Galata Şeyhi Ataullah, Kasımpaşa Şeyhi Ali, Üsküdar Şeyhi Halit, güzel besteleri radyolarda okunan Zekai Dede ile bunun oğlu Ahmet, Rauf Yekta gibi her biri ayrı ayrı âlem olan alimlerle tanışıp görüştü. Ayrıca Eyüp çevresindeki bilginlerden hususiye Sütlüce Sa'di Dergâhı Şeyhi Mesnevihan Hasırcıoğlu Elif Efendiden Mesnevi-i Şerif okudu, icazet aldı. Diğer zatlardan da Arapçasını daha ileriye götürdü.

AİLE HAYATI:

Haliç'in Feshane bitişigindeki büyük konakta oturan Koca Hüsvrev Paşa Kethüdası Yahya Bey'in torunlarından bir kızla evlendi. Bundan Arif isminde bir oğlu olmuş ise de halen yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. Bu hanımın İstanbul'da ölümü üstüne büyük baldızı ile evlenmiş, ondan Emine ile Muzaffer Gültekin adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Oğlu 7 Temmuz 1926 yılında İstanbul'da ölmüş, kızı 1943 tarihinde Tokat'ta vefat eylemiştir. Elebimiz 2nci hanımının Şam'da ölümünden sonra tekrar bir daha evlenmiş, ondan Devlet isminde bir kızı

olmuştur. Emineden bir kız, Devletten iki kız çocuğu hayattadır, kardeşlerinin çocukları vardır.

BİLİMSEL HAYATI:

Çelebimizi asıl yaşatan yönü onun bilimsel ömrüdür. Daha Konya'da pek genç yaşında iken -her vilayetin Mektupçuluk kalemleri birer edebiyat enstitüsü niteliğinde idi- Konya Mektubi Kalemine memur olarak girmiştir. O zaman Mevlâna'nın makamında Hemdem Mehmet Sait Çelebinin 3üncü oğlu Mustafa Savfet Çelebi bulunmakta idi. Konya Mektupçusu ise daha sonraları Kayseri Mutasarrıfı, Halep, Konya,, Selanik Valiliklerinde bulunan Nazım Paşa idi. Nazım Paşa, daha evvel Adana'da meşhur şair Ziya Paşa Vali bulunurken onun mektupçuluğunu yapmış, paşanın eğitimi ile yetişmiş, değerli bir zat idi. 1867 tarihinden beri yayınlanmakta olan Konya Vilayet Gazetesi mektupçuların idareleri altında bulunduğundan Veled Çelebiyi buraya yazar olarak tayin etmişti. O zaman Muallim Naci'nin İstanbul'da en parlak günleri idi. Ahmet Mithat, Terceman-ı Hakikat Gazetesinin edebiyat kısmını sonra damadı olan Muallim Naci'ye verdiği için o gerek kendi imzası, gerek Mes'udu Harabati Eyreti adliye yazdığı gazelleri manzumeler bütün Türk illerinde yankılar yapıyor, her taraftan nazireler, "benzetişler" tahsimler, "beşlemeler" geliyordu. Veled Çelebi de Konya gazetesinde böyle bir sütun açmış, orada gazeller, manzumeler, Tanrıyı birleyen, Peygamberi öven şiirler yazıyor, kaza kaymakamlarından, bucaklardaki nüfus memurlarına kadar şiirle uğraşanlar bunlara cevaplar veriyorlardı. Böylelikle genç edibimiz Konya gazetesinde yarının edebiyat ustası olmak için hazırlanıyordu.

İstanbul çevresi, yurdumuzun hiçbir yerine, şimdi olduğu gibi, o zaman da benzemiyordu. Merkezilikle idare edilen Osmanlı imparatorluğunda İstanbul, başka bir yerd. Bunun için orada bilhassa 1890'dan sonra Resimli Gazete, Mektep, Ma-

arif, Hazinei Funun, Serveti Fünun gibi dergiler yayınlanmaya başladı. Veled Çelebi bu mecmuaların hemen hepsinde, daha ziyade Arap, Fars dilleri, bazen de Türkçeye dair edebi makaleler yazıyordu. Ya mektep muallimliklerinde bulunan yahut yüksek maaşlı memurların çocuklarına özel dersler veren vakitleri boş kimseler, Direkler arasındaki Reşid'in kulüp diyeceğimiz kahvehanesinde oturup yazılan bu makalelerdeki gramer, syntaxe eksikliklerini aramakla uğraşıyorlardı. İşte böyle zamanda Veled Çelebi edebiyat alanında ad salıp, kılıç oynatıyordu.

Hazine-i Fünunda edebi muhasebe başlığı altındaki yazılar o gün olduğu gibi bu gün dahi Türk dilinin gelişmesi ile uğraşanlara klavuzluk edecek nitelikte değerli yazılardır.

1312 Muharremi Gurreesinde 1894 senesi Temmuzunda ikdam gazetesi Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmaya başlanmıştı. Bu gazetede Türk diline, Türk kültürüne büyük önem veriliyordu. Emrullah efendi, Necip Asım, Veled Çelebi, Hüseyin Daniş, Ahmet Rasim gibi kalbur üstü yazarlar burada kalem oynatıyorlardı. Bundan başka Ahmet Cevdet "Asarı Eslaf" yeni geçmişlerin eserleri adı altında bir koleksiyon kurmuş, burada Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Kamusi Türki, Mevzuatül Ulüm gibi büyük ciltler yayınlanmakla beraber Kastamonu'lu Latifi'nin kendi adı ile anılan şairler tezkeresini, Mizazade Salim'in, Rıza'nın tezkerelerini pek güzel şekilde bastırmış, Sa'i adlı Mimar Koca Sinan ile çağdaş olup onun diktesi ile (Tezkereül Bünyan) = Binalar Tarihi diye çok önemli bir kitabı da yayınlamıştır. Eser Koca Sinan'ın yaptığı bütün anıtları dile getirdiği için mimarlık tarihi bakımından eşsizdir.

DEVLET GÖREVİ:

Çelebimiz İstanbul'da bir müddet eğleştikten sonra Mısır'a gitmek, orada öğrenimimi ilerletmek, daha sonra Hindistan, İran, Afganistan taraflarında bulunup Konya'ya dönerek bütün ömrünü ilimle sarf etmek istiyordu. Fakat başta Hüseyin Fah-

rettin Dede olmak üzere bazı dostları Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Münür Paşaya söylemişler onu, İç Basın Müdürlüğünde önemli bir göreve tayin ettirmişlerdi. O vakte kadar Mevlevi kisvesi giyen Çelebimiz bunlardan istemeyerek soyunmuş, kaleme devama başlamıştı. Kısa vakitte zekası, çalışkanlığı ile dikkati çekmiş, rütbelere, nişanlara nail olmuş, Ulâ Sanisi derecesini kazanarak "Saadetlu Efendim" diye hitaba mazhar olmuştur.

Kendisine edebi mecmuaların sansür memurluğu verildiği için bu hem şerefli hem tehlikeli idi. Fakat onun sağ duyusu bu korkuyu ortadan kaldırdı. Nitekim Hüseyin Cahit, Kavgalırım adlı kitabında Çelebinin bu değerli hizmetini övmekle bitiremez. Serveti Fünun böylelikle yeni edebiyatı ilimize, dilimize yayabilmiştir. Bu Çelebinin hizmeti, hoş görürlüğü ile olabilmıştır.

ÖĞRETMENLİĞİ:

Konya Rüştüyesinde Rık'a muallimliği ile başlayan hizmeti İstanbul'da Davutpaşa Rüştüyesinde Farsça öğretmenliği ile devam etmiştir. Bu hizmete istekli olduğunu bir dilekçe ile Maarif Nezaretine bildirdiğinde Mühürdar denilen Özel Kalem Müdürü sizi Nazır Münif Paşa görmek istiyor, demiş, Çelebiyi Maarif Nazırının huzuruna iletmiştir. Paşa, ayağa kalkıp Çelebiye elini öptürmüş, baş ucunda duran Mesnevi-i Şeriften belirli bir yeri açıp burayı okuyun, bana tercüme edin, demiştir. Çelebi hiç tereddüt geçirmeden okumaya başlamış, anlamını anlatmış, Paşa memnun kalmış; ayağa kalkıp tayininizi kalemden öğrenirsiniz, demiş. O zaman Rüştüye Mektebi Farsça muallimliği 7 Mecidiye yani 140 kuruş (gümüş para) iken Nazır Paşa, 4 yaşında iken Kahire'de öğrendiği Farsça sayesinde, Çelebinin bilgisini tartarak onun aylığını 10 mecdiyeye yani (200) kuruşa yükselterek tayin ettirmiştir.

Çelebimiz bir taraftan dergilere, gazetelere yazı yazıyor, bir yandan okulda öğretim yapıyor, eline büyük para geçiyordu. Konakta aşçı, hizmetçi mevcut olmakla hiçbir şikâyeti yoktu. Fakat iyilikleri kıskanan felek, evdeki hizmetçi kıza şeytanlık fikri vermiş, dolapta bulunan 1000 kırmızı altına tamah ederek konağı yakmış, bu arada Çelebimizin bütün yazma kitapları ile beraber Türk Dili adı ile hazırladığı değeri eseri de kül olmuştur.

Çelebimiz Galataşaray Lisesi'nde de Farsça öğretmenliği yaparak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Daha sonra Drülfünün denilen İstanbul Üniversitesine Fars Edebiyatı Profesörü tayin edilmiş, hazırladığı notlardan 10 formaya yakın kısmını bastırmıştır.

1910 yılında Abdülhalim Çelebi'nin Mevlâna makamından ayrılması üstüne bu kutsal yere –Sultan Reşad'ın idaresi ile tayin edilmiş- 9 yıl bu vazifede kalmıştır. 1919 da İtilaf Fırkasının iktidarı ele alması üzerine bu görevden çekilmiş, Padişah Vahdeddin kendisini Devlet Şurası üyeliğine seçilen listenin baş tarafına eli ile yazmak suretiyle tayin eylemiştir. 1920'de Anadoluya Antalya yolu ile gelmiş, Milli Mücadele savaşlarına katılmış, önce Kastamonu'dan sonra Yozgat'tan mebus seçilmiş, Millet Meclisinde 1944 yılına kadar çalışmıştır.

ESERLERİ:

1) Mevlâna Menakıbı, Mufassal, Mevlâna'nın ölümüne kadar bölümü var, diğer kısımları eksik, yazması bendedir.

2) Mevlâna Menakıbı Türkçe, Konya Vilayet Salnamesinin 1332/1914 yılına ait sayısındadır.

3) Mevlâna Menakıbı, Yazma, şahsi kitaplığımdadır.

4) Mevlâna Menakıbı, Arapça, yazma olup bendedir.

5) Türkçe Sultan Veled Divanı, Sultan Veled'in iptidaname, Rebabname, Divanındaki Türkçe şiirlerin bir araya gelme-

sinden meydana gelmiştir. 1925de Milli Eğitim Bakanlığı adına hareketli harflerle basılmıştır.

6) Hayrül Kalem, Mavlâna'nın vasiyeti, Arapçasından şerh edilerek öne Cerideyi Sofiye'de tefrika edildikten sonra 1913de kitap halinde basılmıştır.

7) Mevlâna ile Sultan Veled'in Rumca şiirleri, basılmamıştır, bendedir.

8) Esseyfü'l-Katı Firreddi Ale'l-Cilde-s'sabi, yazma, Mesnevi'nin yedinci cildi olmadığı hakkında, bendedir.

9) Livaü'l-Vifak, Sema ile böyle meclislerde çalınan musikin helal olduğu hakkında yazma bir eser olup bendedir.

10) Aynü'l-Hayat, Fuzuli'nin Su kasidesinde Lamiyet-ül Acem tarzında geniş yazılmış 20 cüzden ibaret büyük bir şerhdır, basılmamıştır, tek nüsha bendedir.

11) Türk Alfabeti, harflerimizin sayısı, mahreçlere göre tertibi, hassaları, anlamı, felsefesi.

12) Ekler Lugati.

13) 12 büyük cilt Türk Dili (Türk Dil Kurumu kitaplığındadır).

14) Muvazene (Ebu Temam ile Buhteri)'nin şiirlerini birbirine kıyaslayan bir etütdür, 1313/1897 yılında basılmıştır.

15) Leyla ile Mecnun, doğu kaynaklarına başvurarak hazırladığı bu değerli eser hükümetin yasak etmesi ile yarıda kalmıştır.

16) Fârisî Lisânı, Mufassal Fârisî gramimidir, örnekleri hep Mesnevi'den olduğu için Mesneviname dediler.

17) Nasreddin Hoca Hikâyeleri, İkbâl Kitabevinin bastığı bu resimli eser Türk filozofunun bütün hikâyelerini toplar. Şimdiye kadar 4 defa basılmıştır.

18) Türk Diline Methal, taş basması olarak 1923 yılında İstanbul'da yayınlanmış pek değerli bir eerdir.

19) Ferhenkname Sadi Tercemesi, 755/1354 yılında Mes'ut adında bir büyük bilginin Sadi'nin 4044 beyitli Bostan adlı manzum kitabından dilimize yaptığı seçme 1073 beyitli bir eser olup 1924 yılında Millî Eğitimce harekeli olarak açıklamaları ile basılmıştır.

20) Mesnevi-i Şerif Tercemeleri, en eski, en doğru kaynakları temel tutmak suretiyle hazırlanmış 6 cildin tam tercümesidir. Millî Eğitim Bakanlığınca İslâm Şark klasiklerinin 1nci numarasını teşkil eden bu 6 ciltlik Mesnevi tercümesi şimdiye kadar 4, 5 defa basılmıştır.

21) Muhakemetü'l-Lugateyn, Mir Alişir Nevai'nin Çağatayca yazdığı eseri bu günkü dilimize çevirip bastırılmıştır. Nevai bu eserinde Türk dili ile Farsça'yı kıyaslamakta, Türkçeyi üstün göstermektedir.

22) Çelebimizin bunlardan başka büyük, küçük 10 tane mecmuası vardır. Eğer bunlar vaktiyle yayın alanına çıkarılabilse idi; memleket irfanına büyük hizmetlerde bulunmuş olurdu. Mecmualar benim kitaplığımdadır.

23) Divan-ı Kebirden Seçme Gazeller. Çelebimiz uzun ömründe her gün evvela Kur'an, sonra Hadis, sonra Mesnevi-i Şerif okur idi. Divan-ı Kebir'den 12 bin beyite yakın gazelleri, asıllarını yazmak sureti ile dilimize tercüme etmiştir. 12 büyük defter tutan tercüme kitaplığımdadır.

24) Seçme Hadisi Şerifler, memleketimizde Hadis ilmi ile ciddi olarak uğraşan Çelebimiz, bunlar arasında kişinin, memleketin, haline uygun olanlarını toplayıp asılları ile beraber tercüme etmiştir. 2 büyük defterdir kitaplığımdadır.

ÇELEBİMİZİN BULUŞLARI:

Çelebimiz 1313/1897 yılında Terceman'ı-Hakikat ve Servet'i-Fünununun birlikte Girit muhtaçları için yayınladıkları olağanüstü sayınının 50-55 büyük sayfasını kaplayan, beheri 3er sütun üzerinde tertiplenmiş makalesinde ilk defa Dünya bilim alemine milli şairimiz Yunus Emre'nin XV. Yüzyılda değil XIII. Ün sonu ile XIV. Ün başında yaşadığını Yunus divanında bulunan şu beyitle beyan etmiştir:

*Tarih dahi yedi yüz yedi idi
Yunus cânı bu yolda fidi idi*

Yani feda etti idi.

Yine bu makalesinde Çelebimiz Osmanlı Türk edebiyatını 5 ana bölüme ayırmıştı. Meşhur İngiliz müsteşriki Gibb (1864-1901) Çelebimizin bu taksimizi örnek alarak Osmanlı Şiirleri Tarihi adlı kitabını 5 cilde bölerek hazırlamıştır.⁶⁰

Yine adı geçen makalede Sadi Bostani'nin tercümesi olan Ferhenkname'yi ilk defa dünyaya tanıtmıştır. Bundan ötürü müsteşrik J. H. Mordtmann "Süheyl ve Nevbahar" isimli Mesut Ahmet'in Mesnevisini Almanya'nın Hannover şehrinde bastırırken yazmış olduğu Almanca önsözde bu makaleden söz açmıştır.

Türk kelimesi, terk gibi yazıldığından bunu Etraki-bi-idrak, yani idraksız Türkler şeklinde çoğulunu yaparlardı. Necip Asıma Veled Çelebi -bunu ilk defa- vavla yazdıkları için, kendilerine vavlı Türk adını takmışlar ve bu idraksizlikten yazarları kurtarmışlardır. Çelebimiz ahlak bakımından da herkeşe örnek olacak bir zat idi. Hiç kimsenin aleyhinde bulunmaz, herkesi hayırla anardı. Bu bakımdan da ayrıca dikkatimizi çeker. 3/5/1953 de canını canına emanet etmiştir.

⁶⁰ Gbb'in İngilizce kitabının adı: *A History of The Ottoman Poetry*.